

**BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA EKOLOGIK
TARBIYA MAZMUNI VA TAMOYILLARI**

Zumrad Mehriddinova

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida ekologik tarbiyaning mazmuni va tamoyillari ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil etiladi. Unda o'quvchilarda tabiatga ongli munosabatni shakllantirish, ekologik madaniyatni rivojlantirish hamda atrof-muhitni asrashga yo'naltirilgan bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni tarkib toptirish masalalari yoritiladi. Shuningdek, ekologik tarbiyaning asosiy tamoyillari — uzluksizlik, tizimlilik, integrativlik va amaliy yo'naltirilganlik asosida tashkil etishning samarali usullari ko'rsatib beriladi. Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ekologik tarbiyani tashkil etishning pedagogik ahamiyati hamda uning ta'lim sifati va o'quvchilarning ijtimoiy faolligiga ta'siri asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: ekologik tarbiya, boshlang'ich ta'lim, ekologik madaniyat, atrof-muhitni muhofaza qilish, ekologik ong, barqaror rivojlanish, pedagogik tamoyillar, integrativ yondashuv, amaliy faoliyat, o'quvchi kompetensiyasi

Abstract. This article analyzes the content and principles of environmental education in primary education from a scientific and pedagogical perspective. It highlights the formation of students' conscious attitudes toward nature, the development of ecological culture, and the acquisition of knowledge, skills, and competencies aimed at environmental protection. The study also examines the key principles of environmental education—continuity, systematicity, integration, and practical orientation—and presents effective approaches to implementing them in the teaching

ilmiy –amaliy anjuman

process. Furthermore, the pedagogical significance of organizing environmental education in accordance with the age and psychological characteristics of primary school students is substantiated, as well as its impact on the quality of education and students' social activity..

Аннотация. В данной статье рассматриваются содержание и основные принципы экологического воспитания в процессе начального образования. Освещаются вопросы формирования у учащихся экологического сознания и культуры, развития бережного отношения к природе, а также приобретения знаний и навыков, направленных на охрану окружающей среды. Кроме того, раскрываются эффективные подходы к организации экологического воспитания на основе принципов непрерывности, системности, интеграции и практической направленности. В статье также обосновывается педагогическое значение экологического воспитания с учетом возрастных и психологических особенностей учащихся начальных классов, а также его влияние на качество образования и социальную активность обучающихся.

Ключевые слова: экологическое воспитание, начальное образование, экологическая культура, охрана окружающей среды, экологическое сознание, устойчивое развитие, педагогические принципы, интегративный подход, практическая деятельность, компетенции учащихся.

KIRISH

Hozirgi davrda ekologik muammolar insoniyat taraqqiyotiga jiddiy tahdid solayotgan global muammolardan biridir. Iqlim o'zgarishi, havo va suvning ifloslanishi, biologik xilma-xillikning kamayishi kabi jarayonlar inson faoliyatining salbiy oqibatlari sifatida namoyon bo'lmoqda¹. Shu sababli, ekologik madaniyatni shakllantirish bugungi kunning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Ekologik tarbiya ayniqsa boshlang‘ich ta‘lim bosqichida muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki bu davrda bolaning dunyoqarashi, qadriyatlari va xulq-atvori shakllanadi. Lev Vygotskiy ta‘kidlaganidek, bolaning rivojlanishi ijtimoiy muhit orqali amalga oshadi². Demak, o‘quv jarayonida beriladigan ekologik tarbiya uning kelajakdagi ekologik xulq-atvoriga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi.

ASOSIY QISM

Ekologik tarbiyaning mazmuni

Ekologik tarbiyaning mazmuni faqatgina bilim berish bilan cheklanmaydi, balki o‘quvchining ekologik tafakkurini, hissiy munosabatini va xulq-atvorini shakllantirishni ham o‘z ichiga oladi³.

Ekologik tarbiya quyidagi komponentlardan iborat:

1. Kognitiv komponent

O‘quvchilarda tabiat, ekologik tizimlar va muammolar haqida bilimlar shakllantiriladi.

2. Emotsional komponent

Tabiatga mehr, g‘amxo‘rlik va hurmat hissi rivojlantiriladi.

3. Amaliy komponent

O‘quvchilar ekologik faoliyatda ishtirok etish orqali bilimlarini mustahkamlaydi.

Masalan, “chiqindilarni saralash” mashg‘uloti orqali o‘quvchilar nafaqat bilim oladi, balki real hayotiy ko‘nikma ham hosil qiladi⁴.

Ekologik tarbiyaning tamoyillari

1. Uzluksizlik tamoyili

Ekologik tarbiya bir martalik emas, balki uzluksiz jarayon bo‘lishi zarur. Har bir bosqichda bilimlar kengayib boradi.

2. Tizimlilik tamoyili

Ekologik bilimlar tasodifiy emas, balki aniq tizim asosida berilishi kerak.

3. Integrativlik tamoyili

ilmiy –amaliy anjuman

Ekologik tarbiya barcha fanlar bilan bog‘liq holda o‘qitilishi kerak.

Masalan:

matematika → suv sarfini hisoblash

ona tili → ekologik mavzuda matn yozish

tabiiy fanlar → o‘simliklarni o‘rganish

4. Faollik tamoyili

O‘quvchi passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi bo‘lishi zarur⁵.

Innovatsion metodlar

Boshlang‘ich sinflarda ekologik tarbiyani samarali tashkil etishda quyidagi innovatsion metodlar muhim o‘rin tutadi:

1. Loyiha metodi

Masalan:

“Mening kichik bog‘im”

“Tabiatni asraymiz”

“Yashil maktab”

Bu metod o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi.

2. Gamifikatsiya (o‘yinlashtirish)

Ekologik o‘yinlar orqali o‘quvchilar:

chiqindilarni to‘g‘ri ajratadi

tabiatni asrashni o‘rganadi

faol ishtirok etadi

Gamifikatsiya o‘quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va darsni qiziqarli qiladi⁶.

3. Muammoli ta’lim

O‘quvchilarga savol beriladi:

“Tabiat iflolsansa nima bo‘ladi?”

Bu orqali tanqidiy fikrlash rivojlanadi.

Ekologik tarbiyaning ahamiyati

Ekologik tarbiya zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, u nafaqat o'quvchilarga bilim berish, balki ularning shaxsiy, ijtimoiy va axloqiy rivojlanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida ekologik tarbiya berish o'quvchilarning dunyoqarashini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Ekologik tarbiya quyidagi muhim yo'nalishlarda o'z ahamiyatini namoyon etadi: Ekologik ongni shakllantiradi — o'quvchilarda tabiat va inson o'rtasidagi uzviy bog'liqlik haqida ilmiy tasavvur hosil bo'ladi. Ular tabiat resurslaridan oqilona foydalanish zarurligini anglay boshlaydi; ijtimoiy mas'uliyatni oshiradi — o'quvchilar o'z harakatlarining atrof-muhitga ta'sirini tushunadi va ekologik jihatdan mas'uliyatli qarorlar qabul qilishga o'rganadi; sog'lom turmush tarzini rivojlantiradi — toza muhitda yashash, tabiat bilan uyg'unlikda hayot kechirish, gigiyena va ekologik xavfsizlik qoidalariga rioya qilish ko'nikmalari shakllanadi; barqaror rivojlanish kompetensiyalarini shakllantiradi — o'quvchilar global ekologik muammolarni tushunadi va ularni hal etishga nisbatan faol pozitsiyani egallaydi. Shuningdek, ekologik tarbiya o'quvchilarning mustaqil va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi. Muammoli vaziyatlar orqali ular ekologik muammolarga yechim topishga harakat qiladi, bu esa ularning intellektual salohiyatini oshiradi. Shu bilan birga, ekologik faoliyatlarda (loyiha, tajriba, kuzatish) ishtirok etish o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi. Ekologik tarbiyaning yana bir muhim jihati — bu o'quvchilarda tabiatga nisbatan hissiy munosabatni shakllantirishdir. Tabiatni sevish, unga mehr bilan qarash, uni asrash istagi aynan boshlang'ich ta'lim davrida shakllanadi. Bu esa kelajakda ekologik madaniyatli shaxsni tarbiyalashda asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ekologik tarbiya berilgan o'quvchilarda:

darsga qiziqish yuqori bo'ladi;

ijtimoiy faollik oshadi;

mas'uliyat hissi kuchayadi;

ekologik xulq-atvor shakllanadi.

UNESCO ma'lumotlariga ko'ra, ekologik ta'lim barqaror rivojlanishning asosiy omillaridan biri bo'lib, u insonlarning ekologik muammolarga ongli yondashuvini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi⁷. Shu sababli ekologik tarbiyani boshlang'ich ta'limdan boshlab tizimli ravishda joriy etish bugungi kunning dolzarb pedagogik vazifalaridan biri hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'lim jarayonida ekologik tarbiya berish zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur jarayon o'quvchilarda tabiatga ongli va mas'uliyatli munosabatni shakllantirish, ekologik madaniyatni rivojlantirish hamda atrof-muhitni muhofaza qilishga doir zarur bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni hosil qilishga xizmat qiladi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ekologik tarbiya boshlang'ich sinf o'quvchilarining nafaqat bilim darajasini oshiradi, balki ularning shaxsiy sifatlariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Xususan, o'quvchilarda ekologik ong, ijtimoiy mas'uliyat, mustaqil va tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarga yechim topish ko'nikmalari rivojlanadi. Bu esa ularning kelajakda faol va ongli fuqaro bo'lib shakllanishida muhim omil hisoblanadi. Shuningdek, ekologik tarbiyani uzluksizlik, tizimlilik, integrativlik va amaliy yo'naltirilganlik tamoyillari asosida tashkil etish uning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Ayniqsa, loyiha metodi, amaliy mashg'ulotlar, muammoli vaziyatlar va interaktiv usullardan foydalanish o'quvchilarning dars jarayonidagi faolligini oshirib, bilimlarni chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi. Tajriba-sinov natijalari asosida shuni ta'kidlash mumkinki, ekologik yo'naltirilgan darslar va loyihalar o'quvchilarning o'quv faoliyatiga qiziqishini kuchaytiradi, passiv o'quvchilar sonini kamaytiradi hamda ularni faol ishtirokchi darajasiga olib chiqadi. Bu esa ta'lim sifati oshishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Umuman olganda, ekologik tarbiya

boshlang'ich ta'lim tizimida kompleks yondashuv asosida tashkil etilishi zarur. U faqatgina alohida mavzu sifatida emas, balki barcha fanlar bilan integratsiyalashgan holda olib borilishi lozim. Shu orqali o'quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish va barqaror rivojlanish g'oyalarini singdirish mumkin. Kelajakda ekologik muammolarni hal eta oladigan, tabiatga nisbatan ongli va mas'uliyatli munosabatda bo'ladigan avlodni tarbiyalash aynan bugungi ta'lim jarayoniga bog'liq. Shuning uchun ekologik tarbiyani yanada takomillashtirish, innovatsion metodlarni joriy etish va amaliy faoliyatni kengaytirish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. – New York: United Nations, 2015.
2. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Harvard University Press, 1978.
3. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. – Paris, 2017.
4. UNICEF. Inclusive Education in Uzbekistan. – Tashkent, 2022.
5. Dewey J. Democracy and Education. – New York, 1916.
6. Zayitova M. Gamification in education // Nukus, 2025. – B. 73–76.
7. UNESCO. Education for Sustainable Development: A Roadmap. – Paris, 2020.